

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
YÜKSEK LİSANS ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
KARŞILAŞTIRMALI SİYASET

21. YÜZYILDA BOTSVANA’NIN DEMOKRASİ İLE SINAVI

HAZIRLAYAN
İPEK ARAL

DANIŞMAN
DOÇ DR YÜKSEL ALPER EVECİT

İSTANBUL 2022

İÇİNDEKİLER

Giriş	2
Demokrasiye Giden Yolda Batsvana Tarih.....	2
Bağımsızlık ve Demokratik Sistem	3
Etnik Yapı	4
Ekonomi	5
21. Yüzyılda Demokrasi Pratiklerinde Dalgalanma	6
Sonuç	8
Kaynakça	9

GİRİŞ

Dünya üzerinde demokrasiyi geliştirmek üzere ülkelerin vatandaşlarına sunduğu politik haklar ve sivil özgürlükleri analiz eden Freedom House'un 2022 verilerine göre Türkiye'nin politik haklar ve sivil özgürlükler puanı 100 üzerinden 32'dir. Bu sonuç Türkiye'yi 'özgür olmayan ülke' statüsüne sokmaktadır. Aynı metodolojinin uygulandığı bir Sahra Altı Afrika ülkesi olan Botswana'nın puanı ise 72'dir. (1) Dünyanın siyasi ve ekonomik anlamda en geri kalmış coğrafyası olan Afrika'da Botswana'nın demokrasi sınavındaki başarısının arka planının incelenmesi sadece kendi kıtası değil bütün dünya ülkeleri için ilham kaynağı olabilir. Botswana, denizle bağlantısız, büyük oranda toprakları çöl niteliğinde olan, sosyolojik anlamda dört büyük kabileden oluşan, 2.3 milyonluk seyrek nüfusu ile diğer Afrika ülkelerine kıyasla görünürde oldukça dezavantajlı konumdadır. Botswana'nın demokrasi, hak ve özgürlüklere yönelik alışkanlığı 1966 yılında elde ettiği bağımsızlıktan çok daha öncelere mi dayanmaktadır? Demokratik yönetim sistemi Botswana'da kesintisiz ve problemsiz bir şekilde nasıl ilerlemiştir? 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde Botswana'nın demokrasi yolculuğu sekteye uğrayabilir mi? Bu makale, Botswana'nın 19. yüzyıl sonralarından başlayan demokratikleşme sürecini ülkenin tarihi, liderleri, siyasi, ekonomik ve toplumsal sistemi çerçevesinde inceleyerek "nasıl" sorusunun kilit noktalarını saptamayı amaçlamaktadır. Demokratik sistemi insanların refah ve huzuru için en uygun araç ve mekanizmalarla işletmek sadece bilgi değil, özveri ve işbirliği gerektirmektedir. Ancak bütün Dünya için demokrasi adına örnek vaka olmasına rağmen son yıllarda Botswana'nın eski devlet başkanı Ian Khama ile yeni devlet başkanı Mokgweetsi Masisi arasında yaşanan gerginlik ülkenin başarı hikayesine gölge düşürmektedir.

Anahtar kelimeler #Botswana #demokrasi #Afrika #Sahraaltı #elmas #sömürge

Demokrasiye Giden Yolda Botswana Tarihi

19. yüzyılda Botswana (eski adı Beçuanaland) coğrafyasındaki çoğu kabile bölgenin ana dili olarak Tsvana dili konuşuyordu. Ortak dile sahip olmak kabilelerin yönetim anlayışları ve kültürlerini birbirine yakınlaştırmaktaydı. Ataerkil Tsvana kabileleri "hükümdar, yargıç, yasa

(1) Botswana, Türkiye, Freedom House, 2022, <https://freedomhouse.org/country/botswana/freedom-world/2020>, erişim Haziran 2022

koyucu ve koruyucusu, servet deposu, hediye dağıtan, savaş lideri, halkın rahip ve büyücüsü” sıfatlarına sahip bir şef (kgosi) tarafından yönetilirdi. Ancak şefin gücünün sınırları ve tanımlanmış hesap vermesi gereken sorumlulukları vardı ve şeflik kalıtsal değildi. Kayda değer başarı ve yetenekler gösteren herkes şef olabilmektedir. (Acemoğlu, Robinson, 2012) Şef danışmanlarının rehberliğinde kararlarını verirdi. Bütün kabileyi etkileyen kararlarsa geleneksel meclis ‘kgotla’da alınırdı. Kabile şefi kabileyi etkileyen konuları halka açık bir forum konumundaki kgotlada tartışmaya açardı. Erişkin erkek kabile üyelerinin özgürce görüşlerini paylaşabildiği, birbirlerini dinledikleri kgotlayı günümüzün katılımcı, çoğulcu erken dönem demokrasi pratiği olarak konumlandırabiliriz. Tsvana dilinde bir şefin nasıl davranması gerektiğine dair “Bir şef, halkının rızasıyla var olur”, “Ne olursa olsun herkesin kendi görüşlerin/fikirlerini belirtme hakkı vardır” ifadeleri günümüzün demokratik haklarına karşılık gelmektedir. (Somolekae, 1998)

Botsvana tarihinde üç büyük kabile şefi Khama, Bathoen ve Sebele’nin özveriyle işbirliği içine girip 1895’de birlikte gerçekleştirdikleri İngiltere ziyareti çok önemli bir yere sahiptir. Üç kabile şefi Londra’da Sömürge Bakanı Chamberlain ile anlaşarak hem Afrika coğrafyasında yıkım ve ağır sömürülere neden olan Cecil Rhodes’un İngiliz Güney Afrika Şirketi’nden hem de saldırgan Boer’lerden kendilerinin ve temsil ettikleri diğer beş kabilenin topraklarını korumuşlardır. (Acemoğlu, Robinson, 2012). Anlaşmayla Tsvana dili konuşulan bölgelerde Cecil Rhodes’un şirketinin sömürücü kurumlarının kurulmasını engellemenin yanında, İngilizlere vergi vermek ve kurallarına da uymak koşullarıyla içişlerinde bağımsızlıklarını sağlamıştır. Kabileler 1899 İngiliz-Boer Savaşında İngilizlere sadakat ve minnettarlıklarını onlarla birlikte ‘kötü beyazlara’ karşı savaşarak kanıtlamışlardır. İngilizler Beçuanaland Sınır Polisi adında oluşturdukları birim ile bölgedeki siyasi, ekonomik, dini faaliyetleri kontrol etmiş ancak herhangi bir yerel idare merkezi kurmamış, altyapı yatırımı yapmamış, ulus devlet inşasına girişmemiştir. Ancak İngilizler kabilelerin otoriterleşmesini önlemek amacıyla yerel konseyler kurmuş ve bölge çıkarlarının İngiliz yöneticiler ile istişare edilmesini sağlamıştır. Kabilelerin uygunsuzlukları yanında şeflerin de gerektiğinde yargılanarak azledilebilmeleri için mahkemeler oluşturulmuştur. (Bayram, 2014)

Bağımsızlık ve Demokratik Sistem

Eski ismi ile Beçuanaland, anti-emperyalist tahripkar direnişte bulunmadan bağımsızlığını 30 Eylül 1966’da ilan ederek parlamenter demokratik sisteme geçmiş ve ismini de Botsvana olarak

değiştirmiştir. Ülke hızla nadir Sahra Altı Afrika ülkesinde gerçekleştirilebilen Batı tipi Anayasa ile güçler ayrılığı sistemini kurmuş, çok partili düzende her beş yılda bir özgür ve adil seçimleri kesintisiz bugüne kadar başarıyla uygulamıştır. Anayasa, bütün güçlü demokrasilerde yer olduğu gibi kanun önünde eşitlik, örgütlenme hakkı, ifade ve siyasi faaliyet özgürlüğünü güvence altına almaktadır. (Somolekae, 1998) Bağımsızlık sonrasında Westminster modeli parlamenter sistemi tercih eden Botswana Cumhuriyeti, sekiz Tsvana kabilesini temsil eden bir danışma meclisi (House of Chiefs) oluşturmuş ve Roma-Hollanda hukuku ile geleneksel kabile hukukunu harmanlayan bir hukuk sistemi benimsemiştir. Sonuç, geleneksel kurumlarla Batılı modern kurumların sentezi, siyasî elitlerin meşruiyet temellerini güçlendiren pragmatik bir çözüm olmuştur.

Botswana başkanlık sistemi ile yönetilir ve devlet başkanı mensubu olduğu partinin de genel başkanıdır. Ülkenin ilk devlet başkanı parlamento tarafından seçilen Seretse Khama'dır. Khama, 14 yıl süren devlet başkanlığı sürecinde devletin bürokratizasyon çalışmalarına ve ekonomik programlara yoğunlaşmıştır. Dış politikada ise "aktif tarafsızlık" ilkesiyle hareket ederek komşuları Güney Afrika ve Rodezya rejimlerini rahatsız etmemeye dikkat etmiştir. (Bayram, 2014) 2008-2018 yılları arasında devlet başkanlığı görevini yürüten Ian Khama'dan 1 Nisan 2018'de görevi devralan Mokgweetsi Masisi, Ekim 2019'da gerçekleşen seçimlerin ardından Devlet Başkanlığı görevini halen sürdürmektedir. (2)

Botswana'nın çok partili demokrasisinde 1966 yılından bugüne kadar Botswana Demokrat Partisi (BDP) iktidarını korumayı başarmıştır. Diğer partiler Demokratik Değişim Partisi (UDC) ve Botswana Kongre Partisi (BCP)'dir.(2) Botswana bağımsızlığını kazandıktan sonra yerel yönetimde toplumun geleneksel dokusunu oluşturan kabile yapısı ve şef/kgosilere dokunmamıştır. (Somolekae, 1998) Sadece 1970'de Şeflik Yasası'nda yapılan değişikliklerle şeflerin halka toprak tahsis etme etkisi kaldırılmış ve devlet başkanının bir şefi görevden alabilmesi sağlanarak merkezi otorite güçlendirilmiştir. (Acemoğlu, Robinson, 2012)

Etnik Yapı

Günümüzde Botswana'da toplam 12 kabile (Tsvana, Bakalanga, Basarva, Batsvapong, Bakgalagadi, Bayei, Hambukushu, Basubiye, Banoka, Bahurutshe) üç bölgede yaşamaktadır. Bölgelerin en büyüğü olan Tsvana'da 8 kabile bulunmaktadır. Geri kalan kabileler Basarva ve Afrika'nın en eski yerlilerinin (30.000 yıl) yaşadığı Batswapong bölgelerindedir. (2) Dört

büyük kabilenin nüfusun %95'ini oluşturduğu Botsvana'da bir etnik azınlık sorunu olmadığı gibi, farklı dini gruplar arasında da herhangi bir problem bulunmamaktadır. Bu görüntü diğer Afrika kıtası ülkelerinin sergilediği manzara ile taban tabana zıttır. Okullarda resmi dil olarak Tsvana ve İngilizce öğretilmektedir. Tsvana dili nüfusun yüzde 80'i tarafından ana dil olarak konuşulmaktadır. (3) Kıtadaki farklı etnik kabile ve grupların çatışmalarının farkındalığı ile bağımsızlıktan sonra yapılan nüfus sayımlarında etnik heterojenliğe dair hiçbir soru sorulmamıştır. Bu bütün Botsvanalıların "Tsvana" olması politikası çerçevesindeki birleştirici bir uygulamadır.

Ekonomi

1966 yılında İngiltere'ye bağımlı, Afrika'nın en fakir üçüncü ülkesi olan Botsvana 1967'de Orapa bölgesinde bulunan elmas madenleri sayesinde hızla ekonomisini büyötmüştür. 1969 yılında Güney Afrika şirketi De Beers ile ortak kurduğı Debswana isimli şirketin %15 oranında hissesine sahip olan Botsvana, ülkenin farklı bölgelerinde de keşfedilen elmas madenleriyle şirketteki hissesini %50'ye çıkarmıştır. İhracatının %80'ini oluşturan elmas madeni sayesinde ülkenin 1967-95 yılları arasında yıllık ortalama büyümesi %7.7 olmuştur. (Bayram, 2014) 2019 itibarıyla yıllık ortalama büyümesi %3'e düşen Botsvana halen dünyanın en büyük ikinci elmas üreticisidir. (4)

Botsvana'da çıkartılan elmas diğer pek çok Afrika ülkesinde yaşanan kabileler arası çatışma veya iç savaşa neden olmamış, tam tersi devletin merkezileşmesi sürecinde itici güç halini almıştır. Elmas madenlerinden gelen gelir eğitim, sağlık ve diğer altyapı unsurlarına harcanarak sürdürülebilir kalkınma odaklı bir ekonomi politikası takip edilmiştir. (Acemoğlu, Robinson, 2012) 2019 rakamlarına göre Botsvana'da kişi başına düşen milli gelir 17.500 ABD dolarıdır. (3) Dünyada 180 ülke arasında en düşük yolsuzluk yaşanan 45 ülkeden biri olmakla beraber özellikle nepotizm ve himayecilik ülkenin yönetim sisteminde farklı boyutları ile sıkıntılar yaratmaktadır. (5), (6), (7)

(2) Know Botswana, <https://www.knowbotswana.com/botswana-ethnic-groups-and-tribes.html>

(3) TC Dışışleri Bakanlığı, Botswana, <https://www.mfa.gov.tr/botswana-kunyesi.tr.mfa>,

(4) Taslar, Dünyanın En Çok Elmas Çıkarak ve Üreten Ülkeleri, <https://www.taslar.net/dunyanin-en-cok-elmas-cikaran-ve-ureten-ulkeleri/>, erişim Haziran 2022

(5) Transparency International, Botswana, 2022, <https://www.transparency.org/en/countries/botswana>,

(6) Risk & Compliance Portal, Botswana, <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/botswana/>

(7) Merkezi Kalahari Oyun Rezervi, Gaborone, Botswana'da siyasi ve ekonomik seçkinler tarafından küçük ölçekli kara kapma, Çevre Adaleti Atlası, <https://ejatlas.org/conflict/small-scale-land-grabbing-by-political-and-economical-elites-in-greater-gaborone-botswana/?translate=tr>

21. Yüzyılda Demokrasi Pratiklerinde Dalgalanma

Botsvana'nın ilk devlet başkanı olan Seretse Khama'nın oğlu Ian Khama 2008 yılında devlet başkanı olarak seçilmiştir. Asker kökenli olan Ian Khama Botsvana'da daha önce var olmayan ve toplumun yadırgadığı istihbarat servisi gibi bazı yeni devlet örgütlenmelerine gitmiştir. Afrika coğrafyasındaki diğer ülkelerden çok daha yoğun şekilde Batı ile ilişki kurmuştur. 2008-2018 yılları arasında iki dönem görev yapan Khama, ikinci döneminde başkan yardımcısı olarak toplumsal dengeleri gözeterek, kapsayıcı bir tutum sergilemeyi tercih etmiş, kendi aile, kabile ve köyünden olmayan Mokgweetsi Masisi'yi halefi olarak seçmiştir. Khama görev süresinin dolmasıyla beraber 2019 yılı seçimlerinde beklendiği gibi koltuğunu Masisi'ye bırakmıştır.

Ancak Ian Khama'ya göre Masisi göreve geldikten kısa süre sonra Botsvana'nın demokrasi ve iyi yönetim kültürünü zedeleyecek icraatlara başlamış, devletin kamu hizmeti ve kredibilite seviyesi bütün zamanların en düşük seviyesine indirmiştir. Ülkede yolsuzluk vakaları artmış, Botsvana'nın en önemli doğal serveti olan vahşi doğa yapılaşmaya kurban edilmeye başlanmıştır. Bütün bu gelişmeler sonunda Khama babasının kurduğu ve ideallerinden koptuğunu iddia ettiği Botsvana Demokrat Partisi-BDP'den ayrılmış ve demokrasinin tekrar güçlenmesi için farklı bir partide yeni devlet başkanına karşı muhalefete başlamıştır. Bu süreçte yeni başkan Mokgweetsi Masisi eski başkan Botsvana Merkez Bankası'ndan 10 milyar dolar çalmak ve ordunun silahlarını hukuk dışı zimmetine geçirmekle suçlamış, takiben aleyhinde toplam 52 dava açarak yargıya sevk etmiştir. Bu durum karşısında Khama mücadelesine devam edebilmek üzere Güney Afrika'ya geçmiştir.

Yaşanılan süreç hakkında Ian Khama'nın yeni başkan Masisi'ye yönelik çok ciddi suçlama ve iddiaları bulunmaktadır. Khama yeni başkanın kendisini üç defa zehirlenmeye çalıştığını, kendisini destekleyen bir bakanın ev ve arabasına maddi zarar verdirdiği ve bölgesel meclisler olan kgotlalarda Khama hakkında konuşulmasını yasakladığını belirtmektedir. Anayasa'nın ifade özgürlüğü ilkesine aykırı olan bu yasak ayrıca kabilelerin geleneksel "Ne olursa olsun herkesin kendi görüşlerin/fikirlerini belirtme hakkı vardır" prensibini de uymamaktadır.

Eski başkan Ian Khama erkek kardeşi ve Amerikalı eşinin hiçbir gerekçe gösterilmeden tutuklanmaları ve tutukluluk süreleri boyunca işkence görmelerini diktatoryal uygulamalar olarak tanımlamaktadır. Khama bütün bu hukuk dışı aksiyonların gerisinde devlet başkanı

Mokgweetsi Masisi'nin 2024 seçimlerinde kendisinin yaptığı güçlü muhalefet nedeniyle yeniden seçilememek korkusu olduğunu belirtmektedir. (8), (9), (10)

Sonuç

Afrika kıtasının sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı ile en başarılı ülkelerinden biri kabul edilen Botsvana'yı incelediğimizde birden çok faktörün birbiriyle iç içe geçen ilişkisini ve aralarındaki dengeyi görmekteyiz. Botsvana'yı çatışma içindeki birçok Afrika ülkesinden çok farklı ve özel kılan üç temel faktör olduğunu söyleyebiliriz. Birinci faktör akıllı, dürüst ve işbirlikçi şeflerin kabile içi ve dışındaki kapsayıcı yönetim performansıdır. İkincisi yeni kurulan Cumhuriyetin gerçek demokrasinin hukukun üstünlüğü ve çoğulculuk prensiplerine paralel şekilde siyasal kurumlarını ve ekonomisini etkili bir şekilde işletebilmesidir. Üçüncü faktör ise bağımsızlık öncesi ve sonrasında ülkenin yer üstü ve yer altı kaynaklarının bütün toplumun refahı ve gelişimi için kullanılma iradesinin başta devlet başkanları tarafından sergilenebilmesidir.

21. yüzyılın çok kutuplu dünyasında özellikle bazı ülkelerin siyasal yapılarındaki otoriterleşme çok net gözlemlenebilmektedir. Demokratik seçimler yoluyla ülkesinde iktidar olan kimi lider elindeki siyasal gücü devletin işletilmesindeki güçler ayrılığı prensibini zayıflatmak için kullanmaktadır. 2008-2018 yılları arasında Botsvana'da devlet başkanlığı yapan Ian Khama ile 2019 yılında seçilen Mokgweetsi Masisi arasında günümüzde yaşanmakta olan gerginliğin kökeninde de iki tarafın birbirlerine yönelik demokrasiyi erozyona uğratma ithamları bulunmaktadır. Botsvana'yı 19 ve 20. yüzyıllardan bugünlere getiren, kabile şefleri ve devlet başkanlarının gösterdikleri işbirlikçi, kapsayıcı, demokrat yaklaşımlar ve büyük özverilerle kurdukları siyasi, sosyal ve ekonomik sistemdir. Geçmişte sömürgeciliğin yıkıcı etkilerini ve bağımsız bir devletin kuruluş zorluklarını başarıyla göğüslemiş olan Botsvana, 21 yüzyılla birlikte bütün dünyada hızla değişen, bulanıklaşan, belirsiz siyasal konjonktürden olumsuz etkilenmemeli, övgüye değer geçmişinden ilham alarak benzer sorumluluk bilincine sahip, dürüst, demokrat lider profilleriyle gelişmeye ve ilerlemeye devam etmelidir.

(8) Former President Ian Khama on assassination attempts, Good Governance Africa, Nisan 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=h1fPw-iLJ2A>

(9) Former President Ian Khama on his legacy, Good Governance Africa, Nisan 2022, https://www.youtube.com/watch?v=i4ZGJaha5_c

(10) In Conversation With Former Botswana President Ian Khama, SABC News, Nisan 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=eI9CMmXYT0U>

Diğer taraftan Botsvana'nın liderlerin kaotik çatışmalarından ziyade önümüzdeki dönemde odaklanması gereken çok ciddi problemleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ekonomisinin elmas üretimine olan bağımlılığıdır. Ekonomi ile doğrudan bağlantılı diğer problemler ise orta gelir tuzağı, yüksek oranda işsizlik ve sosyo-ekonomik tabakalaşmadır. Ülkenin yaşamsal en büyük problemi ise HIV/AIDS virüsüdür. Botsvana %20 ile Dünya üzerinde nüfusu en fazla virüs taşıyan üç ülkeden biridir. (2)

KAYNAKLAR

Gloria Somolekae , Democracy, Civil Society and Governance in Africa The Case of Botswana, 1998, <https://africanphilanthropy.issuelab.org/resources/19782/19782.pdf>

Daron Acemoğlu – James Robinson, Ulusların Düşüşü, Doğan Egmont Yayıncılık, 2012, ss 385-393

Tayyar Doğan, Volkan İdris Sarı, Afrika'nın Kalkınma Trajedisi ve Botswana Örneğiyle Çıkış Umutları, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2013, Cilt 5, No 1
https://www.researchgate.net/publication/259841303_AFRICA%27NIN_KALKINMA_TRAJEDISI_VE_BOTSVANA_ORNEGIYLE_CIKIS_UMUTLARI

A Brief History of Botswana, Şubat 2019, <https://www.thoughtco.com/brief-history-of-botswana-43607>

Mürsel Bayram, Afrika Geneline İstisnâ Bir Devlet: Botswana, Adam Akademi, 2014, Cilt <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/147397>

Former President Ian Khama on assassination attempts, Good Governance Africa, Nisan 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=h1fPw-iLJ2A>, erişim Haziran 2022

Former President Ian Khama on his legacy, Good Governance Africa, Nisan 2022, https://www.youtube.com/watch?v=i4ZGJaha5_c, erişim Haziran 2022

In Conversation With Former Botswana President Ian Khama, SABC News, Nisan 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=eI9CMmXYT0U>, erişim Haziran 2022

TC Dışişleri Bakanlığı, Botswana, <https://www.mfa.gov.tr/botswana-kunyesi.tr.mfa>, erişim Haziran 2022

Markezi Kalahari Oyun Rezervi, Gaborone, Botswana'da siyasi ve ekonomik seçkinler tarafından küçük ölçekli kara kapma, Çevre Adaleti Atlası, <https://ejatlas.org/conflict/small-scale-land-grabbing-by-political-and-economical-elites-in-greater-gaborone-botswana/?translate=tr>, erişim Haziran 2022

Botswana, Türkiye, Freedom House, 2022, <https://freedomhouse.org/country/botswana/freedom-world/2020>, erişim Haziran 2022

Know Botswana, <https://www.knowbotswana.com/botswana-ethnic-groups-and-tribes.html>, erişim Haziran 2022

Taşlar, Dünyanın En Çok Elmas Çıkararak ve Üreten Ülkeleri, <https://www.taslar.net/dunyanin-en-cok-elmas-cikaran-ve-ureten-ulkeleri/>, erişim Haziran 2022

Transparency International, Botswana, 2022, <https://www.transparency.org/en/countries/botswana>, erişim Haziran 2022